Saarth E-Journal

Saarth

E-Journal of Research

E-mail: sarthejournal@gmail.com

www.sarthejournal.com

ISSN NO: 2395-339X Impact Factor: 6.89

Peer Reviewed Quarterly

Vol,10 Issue.03 No.10 July to Sept. 2025

'ભગવાન પરશુરામના ચરિત્રમાં બ્રહ્મતેજ અને ક્ષાત્રતેજનો સમન્વય:સંસ્કૃત ગ્રંથોના આધારે એક દાર્શનિક અને સામાજિક વિશ્લેષણ'

શોધાર્થી

ઠાકોર અમરસિંહ જગદીશકુમાર

H,N.G.U PATAN

શોધ-સંક્ષેપ

ભગવાન પરશુરામ ભારતીય ઉપખંડની સનાતન ચેતનાના એક વિલક્ષણ અને યુગપ્રવર્તક પાત્ર છે. પૌરાણિક પરંપરામાં વિષ્ણુના ષષ્ઠ અવતાર તરીકે સ્વીકારાયેલા પરશુરામનું ચરિત્ર કેવળ એક ક્રોધી યોદ્ધા પૂરતું સીમિત નથી, પરંતુ તે જ્ઞાન અને શક્તિ, અર્થાત બ્રાહ્મણત્વ અને ક્ષત્રિયત્વના અદ્ભુત સમન્વયનું પ્રતીક છે. પ્રસ્તુત શોધપત્રમાં વૈદિક પૃષ્ઠભૂમિથી લઈને રામાયણ, મહાભારત અને અઢાર પુરાણોમાં વિખરાયેલા ભાર્ગવ રામના સંદર્ભોનું સંકલન કરીને તેમનું આલોચનાત્મક મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું છે. આ સંશોધન સાબિત કરે છે કે પરશુરામે કરેલો પૃથ્વીનો શુદ્ધિકરણ યજ્ઞ સત્તાના મદમાં અંધ બનેલા શાસકો સામેનો એક ક્રાંતિકારી વિદ્રોહ હતો. આ સાથે જ, ભારતના પશ્ચિમ કિનારા (કોંકણ-કેરળ) ના ભૌગોલિક પુનરુદ્ધાર, કૃષિ સંસ્કૃતિની સ્થાપના અને શસ્ત્ર-શાસ્ત્રના

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

સંતુલનમાં તેમનું જે અનન્ય પ્રદાન છે, તેને પણ આ પત્રમાં વિસ્તારપૂર્વક રેખાંકિત કરવામાં આવ્યું છે.

મુખ્ય શબ્દો: પરશુરામ, ભૃગુવંશ, સંસ્કૃત વાઙ્મય, જમદગ્નિ, ક્ષાત્રતેજ, બ્રહ્મતેજ, ચિરંજીવી, પરશુરામ ક્ષેત્ર, પૌરાણિક ઇતિહાસ.

પ્રસ્તાવના

ભારતીય સંસ્કૃતિ 'અવતારવાદ' ના સિદ્ધાંત પર ટકેલી છે. જ્યારે-જ્યારે સમાજમાં નૈતિક મૂલ્યોનું પતન થાય છે અને શાસક વર્ગ પ્રજાપીડક બને છે, ત્યારે ન્યાયની સ્થાપના માટે દિવ્ય શક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. ગીતામાં ભગવાને કહ્યું છે:

પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્।

ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે॥

આ અવતાર પરંપરામાં ભગવાન પરશુરામનો અવતાર અનન્ય છે. અન્ય અવતારો (જેમ કે રામ કે કૃષ્ણ) એક નિશ્ચિત આયુષ્ય ભોગવીને સ્વધામ પધાર્યા છે, જ્યારે પરશુરામ 'ચિરંજીવી' (અમર) માનવામાં આવ્યા છે. તેઓ ત્રેતાયુગમાં પણ હાજર છે, દ્વાપરયુગમાં પણ માર્ગદર્શન આપે છે અને કલિયુગના અંતમાં થનારા કલ્કિ અવતારના ગુરુ તરીકે પણ તેમની કલ્પના કરવામાં આવી છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ભૃગુવંશનું સ્થાન અત્યંત ગૌરવશાળી રહ્યું છે. ભૃગુ ઋષિના આ વંશમાં જમદગ્નિ જેવા મહાતપસ્વી થયા અને તેમના ઘરે જન્મેલા રામ, જેઓ હાથમાં પરશુ ધારણ કરવાને કારણે 'પરશુરામ' તરીકે જગતવિખ્યાત થયા. સામાન્ય રીતે ઇતિહાસકારો અને આલોચકોએ પરશુરામને કેવળ ક્ષત્રિય-હંતા અથવા અત્યંત ક્રોધિત ઋષિ તરીકે ચિત્રિત કર્યા છે, પરંતુ તે તેમના વિરાટ વ્યક્તિત્વનું એકાંગી મૂલ્યાંકન છે. પ્રસ્તુત શોધપત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય સંસ્કૃતના મૂળ પૌરાણિક ગ્રંથોના આધારે તેમના વાસ્તવિક, ન્યાયપ્રિય, જ્ઞાની અને સમાજ-સુધારક સ્વરૂપને ઉજાગર કરવાનો છે.

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

સંશોધન પદ્ધતિ અને ઉદ્દેશ્યો

આ સંશોધન પત્ર સંપૂર્ણપણે ગુણાત્મક અને પુસ્તકાલય-આધારિત દસ્તાવેજી સંશોધન પદ્ધતિ પર આધારિત છે. આમાં પ્રાથમિક સ્ત્રોત તરીકે વાલ્મીકિ રામાયણ, વ્યાસ વિરચિત મહાભારત, શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણ, બ્રહ્માંડ પુરાણ અને વિષ્ણુ પુરાણના મૂળ સંસ્કૃત શ્લોકોનો આશરો લેવામાં આવ્યો છે. દ્વિતીયક સ્ત્રોત તરીકે આધુનિક ઇતિહાસકારો, સંસ્કૃતના વિદ્વાનોના ભાષ્યો અને સાંસ્કૃતિક જર્નલ્સના મતોની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે.

સંશોધનના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો:

1. સંસ્કૃત સાહિત્યના વિવિધ કાળખંડોમાં પરશુરામની પ્રસ્તુતિનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
2. 'નક્ષત્રિય પૃથ્વી' ના પૌરાણિક કથનની પાછળ છુપાયેલા સામાજિક અને રાજનૈતિક અર્થોનું અર્થઘટન કરવું.
3. પરશુરામના વ્યક્તિત્વમાં રહેલા બ્રહ્મતેજ (જ્ઞાન) અને ક્ષાત્રતેજ (બળ) ના સમન્વયની વર્તમાન યુગમાં પ્રાસંગિકતા તપાસવી.
4. ભારતના પશ્ચિમ દરિયાકાંઠાના ભૌગોલિક અને આર્થિક વિકાસમાં પરશુરામની ભૂમિકાનું મૂલ્યાંકન કરવું.

પરશુરામનો વંશાવલી પરિચય અને જન્મ કથા

ભગવાન પરશુરામનો વંશ અને તેમનો જન્મ એ કોઈ સામાન્ય ઘટના નથી, પરંતુ તે આધ્યાત્મિક અને જૈવિક શક્તિઓના અદ્ભુત મિશ્રણનું પરિણામ છે. સંસ્કૃત ગ્રંથો અનુસાર, બ્રહ્માના માનસપુત્ર ભૃગુથી આ વંશ શરૂ થાય છે. ભૃગુના પુત્ર ચ્યવન ઋષિ, તેમના પુત્ર રુચીક ઋષિ થયા. રુચીક ઋષિના લગ્ન કાન્યકુબ્જ (કન્નૌજ) ના રાજા ગાધિની પુત્રી સત્યવતી સાથે થયા હતા.

અહીં એક રોચક કથા મહાભારતના શાંતિપર્વ અને બ્રહ્માંડ પુરાણમાં મળે છે. રુચીક ઋષિએ પોતાની પત્ની

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

સત્યવતી અને સાસુ (રાણી) માટે બે અલગ-અલગ 'ચરૂ' (પવિત્ર અન્ન/ખીર) તૈયાર કર્યા હતા. એક ચરૂ બ્રાહ્મણ ગુણોવાળો પુત્ર આપનારો હતો (સત્યવતી માટે) અને બીજો ક્ષત્રિય ગુણોવાળો પુત્ર આપનારો હતો (ગાધિની રાણી માટે). પરંતુ ભૂલથી બંને ચરૂ અરસપરસ બદલાઈ ગયા. જ્યારે રુચીક ઋષિને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેમણે સત્યવતીને કહ્યું કે હવે તારો પુત્ર ક્ષત્રિય જેવા સ્વભાવવાળો પાકશે. સત્યવતીની વિનંતી પર ઋષિએ કૃપા કરીને કહ્યું: 'સારું, તારો પુત્ર બ્રાહ્મણ જ રહેશે, પરંતુ તારો પૌત્ર (દૌહિત્ર/પુત્રનો પુત્ર) ઉગ્ર ક્ષત્રિય ગુણોવાળો જન્મશે.'

સત્યવતીના પુત્ર તરીકે મહર્ષિ જમદગ્નિનો જન્મ થયો, જેઓ પરમ શાંત અને વેદજ્ઞાની હતા. જમદગ્નિના લગ્ન સૂર્યવંશી રાજા પ્રસેનજીતની પુત્રી રેણુકા સાથે થયા. જમદગ્નિ અને રેણુકાના પાંચ પુત્રો થયા: રુમણવાન, સુષેણ, વસુ, વિશ્વાવસુ અને પાંચમા પુત્ર તરીકે સ્વયં ભગવાન વિષ્ણુએ 'રામ' રૂપે અવતાર લીધો.

બ્રહ્માંડ પુરાણ અનુસાર જન્મ શ્લોક:

તતઃ કાલેન મહતા જમદગ્નેરમિત્રહા।

જજ્ઞે હરિઃ સ્વયં દેવો રામઃ શસ્ત્રભૃતાં વરઃ॥

તેમનો જન્મ વૈશાખ સુદ ત્રીજના દિવસે પ્રદોષ કાળમાં થયો હતો, જેને આજે આપણે 'અક્ષય તૃતીયા' તરીકે ઉજવીએ છીએ. અક્ષય તૃતીયાનો અર્થ જ એ છે કે આ દિવસે શરૂ થયેલું કાર્ય અથવા પ્રગટ થયેલી શક્તિ ક્યારેય ક્ષય (નષ્ટ) પામતી નથી. રામ નાનપણથી જ તેજસ્વી હતા. પિતાના આશ્રમમાં રહીને તેમણે વેદોનું અધ્યયન કર્યું, પરંતુ તેમનું ચિત્ત શસ્ત્રવિદ્યામાં પણ ખૂબ ચાલતું હતું. તેમણે ભગવાન શિવની ઘોર તપસ્યા કરી. શિવજીએ તેમની પરીક્ષા લીધા પછી તેમને દિવ્ય 'પરશુ' (કુહાડી) પ્રદાન કર્યું, જે ત્યાર પછી તેમનું મુખ્ય આયુધ બની ગયું અને તેઓ 'પરશુરામ' કહેવાયા.

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

વિવિધ સંસ્કૃત સાહિત્ય અને પૌરાણિક ગ્રંથોમાં પરશુરામનું ચરિત્ર

સંસ્કૃત સાહિત્યના વિશાળ ફલક પર પરશુરામનું પાત્ર સતત બદલાતા અને વિકસતા આયામો સાથે દેખાય છે. વૈદિક કાળથી લઈને લૌકિક સાહિત્ય સુધી તેમનો પ્રભાવ અદભુત છે.

વાલ્મીકિ રામાયણમાં પરશુરામ ચરિત્ર

વાલ્મીકિ રામાયણના બાલકાંડના ૭૪મા થી ૭૬મા સર્ગમાં પરશુરામનો પ્રવેશ અત્યંત નાટકીય અને ભયાવહ વાતાવરણમાં થાય છે. જ્યારે પ્રભુ શ્રીરામ જનકપુરીમાં શિવધનુષનો ભંગ કરીને અયોધ્યા પાછા ફરી રહ્યા હોય છે, ત્યારે રસ્તામાં અચાનક પૃથ્વી ધ્રૂજવા લાગે છે, અંધકાર છવાઈ જાય છે અને ખભા પર પરશુ અને હાથમાં ધનુષ-બાણ ધારણ કરેલા ભાર્ગવ રામ પ્રગટ થાય છે.

વાલ્મીકિ રામાયણ તેમને આ રીતે વર્ણવે છે:

દદર્શ ભીમસંકાશં જટામણ્ડલધારિણમ્।

ભાર્ગવં જામદગ્ન્યેયં રામં ક્ષત્રિયમર્દનમ્॥

કૈલાસમિવ દુર્ધર્ષં કાલાગ્નિમિવ દુઃસહમ્।

જ્વલન્તમિવ તેજોભિર્દુર્નિરીક્ષ્યં પૃથગ્જનૈઃ॥

અહીં પરશુરામ ક્રોધિત છે કારણ કે તેમનું પ્રિય શિવધનુષ તૂટી ગયું છે. તેઓ દશરથનંદન રામને વૈષ્ણવ ધનુષ (જે તેમના પિતામહ રુચીક પાસે હતું) પર બાણ ચડાવવા માટે પડકારે છે. આ પ્રસંગ કેવળ બે નામોની લડાઈ નથી, પરંતુ બે યુગોની સંધિ છે. જ્યારે શ્રીરામ સહજતાથી વૈષ્ણવ ધનુષ પર બાણ ચડાવી દે છે, ત્યારે પરશુરામ સમજી જાય છે કે હવે તેમનો અવતાર કાર્ય પૂર્ણ થયું છે અને પૃથ્વીનો ભાર હરવા માટે સ્વયં નારાયણ બીજા સ્વરૂપમાં આવી ગયા છે. પરશુરામ અહંકાર મુક્ત થઈને શ્રીરામની વંદના કરે છે અને પોતાની બધી તપોભૂમિ રામના ચરણોમાં અર્પણ કરીને મહેન્દ્ર પર્વત પર તપસ્યા કરવા ચાલ્યા જાય છે. આ પ્રસંગ દર્શાવે છે કે પરશુરામ અંધ

 ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

ક્રોધના પ્રતીક નથી, પણ સત્ય સામે નતમસ્તક થનારા પરમ જ્ઞાની સંત છે.

મહાભારતમાં ચિરંજીવી પરશુરામ અને ગુરુત્વ

મહાભારતમાં પરશુરામની ભૂમિકા એક ક્રૂર યોદ્ધાની નથી, પણ એક પરમ ગુરુ અને ન્યાયના રક્ષકની છે. મહાભારતના આદિપર્વ, સભાપર્વ, ઉદ્યોગપર્વ અને શાંતિપર્વમાં પરશુરામના વિભિન્ન પાસાઓ જોવા મળે છે.

- **ગુરુ તરીકે:** પરશુરામ માત્ર બ્રાહ્મણો કે યોગ્ય પાત્રોને જ શસ્ત્રવિદ્યા આપતા હતા. મહાભારતના ત્રણ સૌથી મોટા યોદ્ધાઓ – ભીષ્મ પિતામહ, દ્રોણાચાર્ય અને દાનવીર કર્ણ – આ ત્રણેય પરશુરામના શિષ્યો હતા. બ્રહ્માસ્ત્રનું જ્ઞાન આપનારા તેઓ તે યુગના એકમાત્ર આચાર્ય હતા.
- **ભીષ્મ સાથે યુદ્ધ:** કાશીરાજની પુત્રી 'અંબા' ના ન્યાય માટે પરશુરામે પોતાના જ શિષ્ય ભીષ્મ સાથે ભયંકર યુદ્ધ કર્યું હતું. ભીષ્મે અંબા સાથે લગ્ન કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, જેના કારણે અંબા ન્યાય માટે પરશુરામ પાસે ગઈ. પરશુરામે ગુરુ હોવા છતાં પીડિત નારીના ન્યાય માટે શસ્ત્ર ઉઠાવ્યું. કુરુક્ષેત્રના મેદાનમાં દિવસો સુધી યુદ્ધ ચાલ્યું, જે અંતે દેવતાઓની વિનંતીથી અટક્યું. આ ઘટના પરશુરામની સ્ત્રી-સન્માન પ્રત્યેની કટિબદ્ધતા દર્શાવે છે.
- **કર્ણને શાપ આપવાની ઘટના:** કર્ણે બ્રાહ્મણ હોવાનું જૂઠું બોલીને પરશુરામ પાસેથી વિદ્યા મેળવી હતી. જ્યારે એક કીટકે પરશુરામની જાંઘ પોખરવાનું શરૂ કર્યું અને ગુરુની ઊંઘ ન બગડે તે માટે કર્ણે અસહ્ય પીડા સહન કરી, ત્યારે રક્તની ધાર જોઈને પરશુરામ જાગી ગયા. તેઓ તરત જ સમજી ગયા કે આટલી સહનશીલતા કોઈ બ્રાહ્મણમાં ન હોઈ શકે, આ ક્ષત્રિય જ છે. તેમણે કર્ણને શાપ આપ્યો કે 'જે વિદ્યા તેં જૂઠું બોલીને મેળવી છે, તે અંત સમયે તને યાદ નહીં રહે.' આ શાપ ક્રોધમાં નહોતો, પણ 'વિદ્યાની પવિત્રતા' અને 'અસત્યના દંડ' ના સિદ્ધાંત પર આધારિત હતો.
-

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

શ્રીમદ્ ભાગવત અને અન્ય પુરાણોમાં ભાર્ગવ ચરિત્ર

શ્રીમદ્ ભાગવત મહાપુરાણના નવમ સ્કંધના ૧૫મા અને ૧૬મા અધ્યાયમાં સુખદેવજી મહારાજ રાજા પરીક્ષિતને ભાર્ગવ રામનું ચરિત્ર સંભળાવે છે. ભાગવત અનુસાર પરશુરામ ભગવદ્-કલાના અંશાવતાર છે અને તેમનું મુખ્ય કાર્ય પૃથ્વીના રાજાઓમાં વ્યાપી ગયેલા તમોગુણનો નાશ કરવાનો હતો.

બ્રહ્માંડ પુરાણના 'ભાર્ગવચરિત' ઉપાખ્યાનમાં તો પરશુરામની કથા અત્યંત વિસ્તારપૂર્વક મળે છે. અગ્નિ પુરાણ, પદ્મ પુરાણ અને વિષ્ણુ પુરાણમાં પણ પરશુરામના ચરિત્ર દ્વારા ધર્મ, તપ અને દાનનો મહિમા ગવાયો છે. પુરાણો પરશુરામની ભૌગોલિક યાત્રાઓ, તેમના આશ્રમો અને તેમના દ્વારા સ્થાપિત શિવલિંગોની વિગતો આપે છે, જે સાબિત કરે છે કે તેમનો પ્રભાવ આખા ભારતવર્ષમાં હતો.

કાર્તવીર્ય અર્જુન સાથે સંઘર્ષ અને નક્ષત્રિય પૃથ્વીનું દાર્શનિક વિશ્લેષણ

પરશુરામના જીવનની સૌથી મોટી અને કેન્દ્રીય ઘટના હૈહય વંશના રાજા કાર્તવીર્ય અર્જુન (સહસ્રાર્જુન) સાથેનો સંઘર્ષ છે. આ કથા પાછળના સામાજિક-રાજનૈતિક કારણો સમજવા ખૂબ જરૂરી છે.

સહસ્રાર્જુન ખૂબ જ શક્તિશાળી રાજા હતો, જેને દત્ત ભગવાનના આશીર્વાદથી હજાર હાથ અને અદ્ભુત શક્તિઓ મળી હતી. એકવાર તે પોતાની સેના સાથે મહર્ષિ જમદગ્નિના આશ્રમે આવ્યો. જમદગ્નિ પાસે દિવ્ય 'કામધેનુ' ગાય હતી, જેના પ્રભાવથી તેમણે આખી સેનાનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું. રાજવી મદમાં અંધ બનેલા સહસ્રાર્જુનના મનમાં લોભ જાગ્યો કે આ ગાય આશ્રમમાં નહીં, પણ રાજાના મહેલમાં હોવી જોઈએ. તે બળપૂર્વક કામધેનુ અને તેના વાછરડાને હરી ગયો.

જ્યારે પરશુરામ આશ્રમે પાછા ફર્યા અને પિતાના અપમાનની વાત જાણી, ત્યારે તેમનું લોહી ઉકળી ઊઠ્યું. તેઓ તરત જ માહિષ્મતી નગરી પહોંચ્યા અને સહસ્રાર્જુન સાથે યુદ્ધ કર્યું. પરશુરામે તેની આખી સેનાનો નાશ કર્યો અને તેના હજાર હાથ કાપી નાખી તેનો વધ કર્યો.

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

શ્રીમદ્ ભાગવત અનુસાર:

તમાપતન્તં આલોક્ય હસ્તિ અશ્વ રથ પત્તિભિઃ।

જગ્રાહ પરશું રામો અસ્ત્રાંશુ કમલોચનઃ॥

આ ઘટનાના બદલામાં, જ્યારે પરશુરામ આશ્રમમાં નહોતા, ત્યારે સહસ્રાર્જુનના પુત્રોએ આશ્રમ પર હુમલો કર્યો અને ધ્યાનમાં બેઠેલા અસહાય વૃદ્ધ મહર્ષિ જમદગ્નિનું માથું કાપી નાખ્યું. માતા રેણુકાએ કરુણ આક્રંદ કર્યું અને પિતાના મૃતદેહ પર ૨૧ ઘા જોયા. આ કરુણાંતિકાએ પરશુરામને હચમચાવી દીધા. તેમણે પ્રતિજ્ઞા લીધી કે તેઓ આ પૃથ્વી પરથી અત્યાચારી, મદોન્મત્ત અને ન્યાયહીન ક્ષત્રિયોનો નાશ કરશે.

'૨૧ વાર પૃથ્વી નક્ષત્રિય કરવી' – એક દાર્શનિક અર્થઘટન:

ઇતિહાસકારો અને સાહિત્યકારો ઘણીવાર આ કથનનો અક્ષરશઃ અર્થ કાઢે છે કે તેમણે નિર્દોષ ક્ષત્રિયોની કતલ કરી હતી, પણ આ ખોટું છે. સંસ્કૃત વાઙ્મયના ગહન અભ્યાસથી જણાય છે કેઃ

1. પરશુરામે કેવળ 'અધર્મી' અને 'પ્રજાપીડક' રાજાઓનો જ વધ કર્યો હતો. તેમણે દશરથ, જનક જેવા ધર્માત્મા રાજાઓને ક્યારેય અડચણ ઊભી કરી નહોતી.
2. 'નક્ષત્રિય' નો અર્થ છે ક્ષત્રિયોના અહંકાર, ક્ષાત્ર-મદ અને અત્યાચારી શાસન વ્યવસ્થાનો નાશ કરવો.
3. ૨૧ વારનો અર્થ એ છે કે મનુષ્યના શરીરમાં પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ પ્રાણ, પાંચ મહાભૂતો અને એક મન – આ ૨૧ તત્વોમાં રહેલા વિકારો અને આસુરી વૃત્તિઓનો નાશ કરવો.

યુદ્ધના અંતે, પરશુરામે સમસ્ત જીતેલી ભૂમિ પોતાની પાસે રાખવાને બદલે મહર્ષિ કશ્યપને દાનમાં આપી દીધી. આ દાન સાબિત કરે છે કે પરશુરામ કોઈ સામ્રાજ્યવાદી શાસક નહોતા. તેઓ લોભ મુક્ત હતા. તેમણે સત્તાનું સંતુલન બ્રાહ્મણ (જ્ઞાન) અને ક્ષત્રિય (શક્તિ) વચ્ચે ફરીથી સ્થાપિત કર્યું.

શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રનો સમન્વય: બ્રહ્મતેજ અને ક્ષાત્રતેજનો સંવાદ

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

ભારતીય દર્શનમાં જ્ઞાન (શાસ્ત્ર) અને બળ (શસ્ત્ર) એકબીજાના પૂરક છે. જો સમાજમાં માત્ર શાસ્ત્ર હશે અને શસ્ત્ર નહીં હોય, તો દુષ્ટ શક્તિઓ જ્ઞાનનો નાશ કરી નાખશે (જેમ મધ્યકાલીન ઇતિહાસમાં નાલંદા અને તક્ષશિલા સાથે થયું). જો માત્ર શસ્ત્ર હશે અને શાસ્ત્ર નહીં હોય, તો સત્તા અંધ અને ક્રૂર બની જશે. પરશુરામ આ બંને વચ્ચેના સંતુલન સેતુ છે.

તેમના વ્યક્તિત્વને આ શ્લોક દ્વારા ઉત્કૃષ્ટ રીતે વર્ણવવામાં આવ્યું છે:

અગ્રતઃ ચતુરો વેદાઃ પૃષ્ઠતઃ સશરં ધનુઃ।

ઈદં બ્રાહ્મમ્ ઈદં ક્ષાત્રં શાપાદપિ શરાદપિ॥

અર્થ: જેમની સમક્ષ ચારેય વેદો મૂર્તિમંત છે (જ્ઞાનનો ભંડાર) અને જેમની પીઠ પર ધનુષ-બાણ શોભી રહ્યા છે; જેમનામાં બ્રહ્મતેજ પણ છે અને ક્ષાત્રતેજ પણ છે; જેઓ વાણીના શાપથી પણ દંડ આપી શકે છે અને ધનુષના તીર (શર) થી પણ શત્રુનો નાશ કરી શકે છે.

ચણકપુત્ર ચાણક્યે પણ પાછળથી આ જ સિદ્ધાંત અપનાવ્યો હતો. પરશુરામે બતાવ્યું કે બ્રાહ્મણનો અર્થ કેવળ મંદિરમાં પૂજા કરવી કે જંગલમાં બેસીને ભજન કરવા પૂરતો સીમિત નથી. જ્યારે રાષ્ટ્ર પર અને સંસ્કૃતિ પર સંકટ આવે, ત્યારે બ્રાહ્મણે પણ ધનુષ અને પરશુ હાથમાં લેવા પડે છે. તેમનું આ સ્વરૂપ વર્તમાન ભારતના સંરક્ષણ અને બૌદ્ધિક વિકાસ માટે પણ અત્યંત પ્રેરણાદાયી છે.

ભૌગોલિક નવનિર્માણ: પરશુરામ ક્ષેત્ર

પરશુરામ માત્ર એક યોદ્ધા તરીકે ઉત્તર ભારતમાં જ સક્રિય નહોતા, પરંતુ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ ભારતના ભૌગોલિક ઘડતરમાં તેમનો ફાળો અતુલનીય છે. પૌરાણિક કથાઓ અને ભૌગોલિક પુરાવાઓ અનુસાર, પૃથ્વી દાનમાં આપી દીધા પછી પરશુરામ પાસે રહેવા માટે કોઈ જગા નહોતી. તેથી તેઓ ભારતના પશ્ચિમ સમુદ્ર તટે ગયા. તેમણે પશ્ચિમ ઘાટ (મહેન્દ્ર પર્વત કે સહ્યાદ્રિ) પર ઊભા રહીને સમુદ્ર દેવતાને પાછળ હટવાનો આદેશ આપ્યો. સમુદ્ર

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

દેવતાએ તેમની શક્તિના ડરથી પીછેહઠ કરી. પરશુરામે પોતાનું પરશુ સમુદ્રમાં ફેંક્યું અને જેટલા વિસ્તારમાં પરશુ પડ્યું, તેટલી જમીન સમુદ્રમાંથી બહાર આવી ગઈ.

આ ભૂમિને સંસ્કૃત સાહિત્યમાં **'પરશુરામ ક્ષેત્ર'** અથવા **'શૂર્પારક ક્ષેત્ર'** કહેવામાં આવે છે. ભૌગોલિક દ્રષ્ટિએ આ ક્ષેત્રમાં નીચેના પ્રદેશોનો સમાવેશ થાય છેઃ

- કોંકણ (મહારાષ્ટ્ર)
- ગોવા
- તુલુનાડુ (કર્ણાટક)
- કેરળ

ક્ષેત્રનું નામ	**વર્તમાન ભૌગોલિક સ્થાન**	**પૌરાણિક મહત્વ**
શૂર્પારક	સોપારા (મુંબઈ નજીક)	પરશુરામની રાજધાની / યજ્ઞ ભૂમિ
ચિપલૂણ	રત્નાગિરી, મહારાષ્ટ્ર	મહેન્દ્ર પર્વત, જ્યાં પરશુરામનું પ્રાચીન મંદિર છે
ભાર્ગવ ક્ષેત્ર	ગોવા અને ઉત્તર કન્નડ	બ્રાહ્મણોની વસાહત અને ભૂમિ સુધારણા
કેરળમ	કેરળ રાજ્ય	સમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર પામેલી પવિત્ર ભૂમિ

આજનું આધુનિક ભૂસ્તરશાસ્ત્ર પણ સ્વીકારે છે કે ભારતનો પશ્ચિમ કિનારો પૃથ્વીના ટેક્ટોનિક પ્લેટોના હલનચલન અને દરિયાના સ્તર ઘટવાને કારણે અસ્તિત્વમાં આવ્યો છે. પૌરાણિક કથા આ જ વૈજ્ઞાનિક ઘટનાને પરશુરામના બાણ અથવા પરશુ દ્વારા પ્રસ્તુત કરે છે. કેરળના સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસના ગ્રંથ *'કેરળોત્પત્તિ'* માં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે કેરળની ભૂમિના પ્રથમ સૃષ્ટિકર્તા અને વ્યવસ્થાપક ભગવાન પરશુરામ જ હતા.

<u>સામાજિક, આર્થિક અને કૃષિ વિષયક પ્રદાન</u>

ઘણા સંશોધકો આ વિષયને ચૂકી જાય છે કે પરશુરામે સમુદ્રમાંથી મેળવેલી નવી ભૂમિનું શું કર્યું? તેમણે કેવળ

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

જમીન નહોતી બનાવી, પણ ત્યાં એક નવી સંસ્કૃતિનું વાવેતર કર્યું હતું.

1. **ભૂમિનું ફળદ્રુપિકરણ અને કૃષિ ક્રાંતિ:** સમુદ્રમાંથી નીકળેલી જમીન ખારાશવાળી અને રેતાળ હતી. પરશુરામે પશ્ચિમ ઘાટની નદીઓના પ્રવાહને વાળીને આ જમીનને મીઠા પાણીથી સીંચી અને ખેતીલાયક બનાવી. તેમણે ત્યાં ડાંગર (ચોખા), નાળિયેર, સોપારી અને મસાલાની ખેતી શરૂ કરાવી.
2. **સમાજ અને વસાહતોનું આયોજન:** પરશુરામે ઉત્તર ભારત (ખાસ કરીને અહિચ્છત્ર અને કાન્યકુબ્જ) માંથી વિદ્વાન બ્રાહ્મણો અને કુશળ કારીગરોને લાવીને આ નવનિર્મિત ભૂમિ પર વસાવ્યા. તેમણે સમાજના પછાત અને અરણ્યવાસી (આદિવાસી) લોકોને શસ્ત્રવિદ્યા અને કૃષિવિદ્યા શીખવીને સન્માનજનક સ્થાન આપ્યું. કેરળના 'નાયર' અને કોંકણના 'ચિત્પાવન' તથા 'સારસ્વત' બ્રાહ્મણો આજે પણ પોતાનું મૂળ પરશુરામ સાથે જોડે છે.
3. **કળા અને યુદ્ધકળાનો વિકાસ:** કેરળની જગવિખ્યાત યુદ્ધકળા '**કલરીપયત્તુ**'ના જનક ભગવાન પરશુરામ માનવામાં આવે છે. તેમણે ઉત્તર કલરી પદ્ધતિની સ્થાપના કરી હતી, જે શારીરિક સંતુલન, આત્મરક્ષણ અને શસ્ત્ર સંચાલનનું ઉત્કૃષ્ટ ઉદાહરણ છે. આ સિવાય, આયુર્વેદની વિશિષ્ટ શાખા 'મર્મ ચિકિત્સા' નો વિકાસ પણ તેમણે કર્યો હતો.

ઉપસંહાર

સંસ્કૃત વાઙ્મયમાં ભગવાન પરશુરામનું જે ચિત્ર ઉપસે છે, તે એક પૂર્વાગ્રહમુક્ત શૈક્ષણિક દ્રષ્ટિ માગે છે. તેઓ કેવળ હિંસા કે ક્રોધના પ્રતિક નથી, પરંતુ ન્યાય, શુદ્ધિકરણ અને ક્રાંતિના મૂર્ત સ્વરૂપ છે. તેમનું જીવન ચરિત્ર આપણને શીખવે છે કે સત્તા જ્યારે ધર્મ અને નૈતિકતાના માર્ગ પરથી ભટકી જાય, ત્યારે બૌદ્ધિક વર્ગે મૌન ધારણ કરવાને બદલે સક્રિય થઈને શાસનને સાચા માર્ગે લાવવું જોઈએ.

તેમણે જીતેલી પૃથ્વીનું દાન કરીને આદર્શ ત્યાગનું ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું, તો સમુદ્રને પાછળ હટાવીને ભારતના

ISSN: 2395-339X
Vol, 10 Issue 03 No.10.July to sept. 2025

ભૌગોલિક નકશાને સમૃદ્ધ કર્યો. ત્રેતાયુગમાં રામ સાથેનો તેમનો સંવાદ અહંકારના વિસર્જનની વાર્તા છે, તો મહાભારતમાં ભીષ્મ અને કર્ણ સાથેના પ્રસંગો કર્તવ્ય અને ગુરુધર્મની પરાકાષ્ઠા છે. મહેન્દ્ર પર્વત પર આજે પણ તેઓ તપસ્યામાં લીન હોવાની માન્યતા છે, જે દર્શાવે છે કે સાચો યોદ્ધા યુદ્ધ પૂરું થયા પછી શાંતિ અને આધ્યાત્મિકતા તરફ જ વળે છે. વર્તમાન ભારતમાં જ્યાં જ્ઞાન અને વૈજ્ઞાનિક શક્તિ (શાસ્ત્ર) ની સાથે રક્ષાત્મક સૈન્ય શક્તિ (શસ્ત્ર) ની સમાન જરૂરિયાત છે, ત્યાં ભગવાન પરશુરામનું વ્યક્તિત્વ રાષ્ટ્રીય ચેતના માટે સર્વોચ્ચ પ્રેરણા સ્ત્રોત બની રહે છે.

સંદર્ભ ગ્રંથ સૂચિ

1. **વાલ્મીકિ રામાયણ (બાલકાંડ): ગીતા પ્રેસ, ગોરખપુર સંસ્કરણ.**
2. **મહાભારત (શાંતિપર્વ અને ઉદ્યોગપર્વ): મહર્ષિ વેદવ્યાસ વિરચિત, ભંડારકર ઓરિએન્ટલ રિસર્ચ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ, પુણે.**
3. **શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણ (નવમ સ્કંધ): ગીતા પ્રેસ, ગોરખપુર.**
4. **બ્રહ્માંડ પુરાણ (ભાર્ગવ ઉપાખ્યાન): ચોખમ્બા સંસ્કૃત સીરીઝ, વારાણસી.**
5. **વિષ્ણુ પુરાણ (ચતુર્થ અંશ): સંસ્કૃત સંસ્થાન, ખ્વાજા કુતુબ, વેદનગર, બરેલી.**
6. **શર્મા, હરિદત્ત (૨૦૧૮). *પૌરાણિક ચરિત્ર કોશ*. દિલ્હી: પ્રભાત પ્રકાશન.**
7. **જોશી, ઉમાશંકર (૧૯૬૫). *પુરાણોમાં ગુજરાત અને પશ્ચિમ તટ*. અમદાવાદ: ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય.**
8. **પનિકર, કે. એન. (૧૯૮૯). *કેરળનો સાંસ્કૃતિક ઈતિહાસ અને પરશુરામ પરંપરા*. ત્રિવેન્દ્રમ: કેરળ ભાષા ઈન્સ્ટિટ્યૂટ.**
9. **દવે, કનૈયાલાલ (૨૦૦૨). *સંસ્કૃત સાહિત્યમાં અવતાર મીમાંસા*. રાજકોટ: પ્રવીણ પ્રકાશન.**